

DEDE KORKUT KİTABI DRESDEN'E NİKSARDAN MI GİTTİ?

Ergün VEREN

Dede Korkut Kitabı, Oğuz bölgesindeki Türk boyları arasında İslam dini ile tanışmalarını takip eden yüzyıllar içinde sözlü kültür ortamında oluşmuş ve muhtemelen XV. yüzyıl sonlarıyla XVI. yüzyıl başlarında yazılı kültür ortamına aktarılmış destani hikâyelerin toplandığı bir yazılı kaynaktır. Türk kültürünün çeşitli alanlarına ilişkin bilgileri kapsamı bağlamında Türk kültürünün temel yazılı kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde Dresden ve Vatikan nüshaları bulunan *Dede Korkut Kitabı* Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Dresden Kraliyet Müzesinde Henricus Orthobius Fleischer (1831: 12) tarafından bulunan ve “Dresden Nüshası” olarak adlandırılan kitap (Rossi 1952: 8 ve Şakiroğlu 1999: 191’den) Türkiye’de, Azerbaycan’da, Kazakistan’da ve Türkmenistan’da yapılan çalışmalara kaynak oluşturmuştur. 1815 yılında Heinrich von F. Diez (1811-1815), (Rossi 1952: 1 ve Şakiroğlu 1999: 184’den) Dresden Nüshası’nın kopyasını çıkarıp Berlin Kütüphanesine -Berlin Nüshası olarak bilinir- bırakırken; aynı dönemde yayımladığı “Atasözleri” kitabında da “Tepegöz” boyunun Almanca çevirisine yer vererek ayrıca yayımladığı bir makale ile de dünyaya duyurmuştur. 1859 yılında Theoder Nöldeke (1859), (Rossi 1952: 1 ve Şakiroğlu 1999: 184’den) Dresden nüshası üzerinde çeviri denemesi yapmış ise de birçok yerini anlayamadığı için yayımlayamamıştır. Türkiye’de ilk olarak 1916 yılında Kilisli Muallim Rıfat (Bilge) tarafından Berlin Nüshasının fotoğraflarından tercüme ederek yayımlanmıştır. 1938 yılında da Orhan Şaik Gökyay, Kilisli’nin metnini Türkiye Türkçesine tercüme etmiştir. Ettore Rossi ise 1950 yılında bulduğu Vatikan Nüshası’nı

1952 yılında İtalyanca olarak yayımlamıştır. Muharrem Ergin de 1958 yılında Dresden ve Vatikan Nüshaları'nı birlikte inceleyerek bilimsel olarak kabul edilen çalışmayı yayımlamıştır (Ergin 1989: 57-64).

Dresden nüshası “Kitâb-ı *Dedem Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*” [Oğuz boyunun diliyle Dedem Korkud Kitabı] ismiyle; giriş ve 12 boydan oluşmaktadır. Bunlar:

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu
2. Salur Kazan'ın Evi Yağmalanması Boyu
3. Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyu
4. Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olması Boyu
5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu
6. Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Boyu
7. Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu
8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Boyu
9. Begin Oğlu Ermen Boyu
10. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu
11. Salur Kazanın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkarması Boyu
12. İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü isimli boylardır.

Vatikan nüshası “*Hikâyet-i Oğuznâme, Kazan Beğ ve Gayrı*” [Oğuz-name hikâyesi, Kazan Bey ve diğerleri] ismiyle; giriş ve 6 boydan oluşur; Vatikan Kütüphanesi Türkçe kısmında 102 numarada kayıtlıdır. Nüshadaki boylar:

1. Hikayet-i Han Oğlu Boğaç Han
2. Hikayet-i Bamsı Beyrek Boz Atlı
3. Hikayet-i Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığıdır
4. Hikayet-i Kazan Begün Oğlu Uruz Han Dutsak Olduğudur
5. Hikayet-i Kazılık Koca Oğlu Yegenek Bey
6. Hikayet-i Taş Oğuz İç Oğuz'a Asi Olup Beyrek Vefatı'dır (Ergin 1998).

Dede Korkut Kitabı üzerine bugüne kadar tez, makale ve kitap olarak 1638'den fazla miktarda çalışma yayımlanmıştır. Akademik ya da popüler bu yayınlarda Dede Korkut'un hayatı, dünya görüşü ve farklı coğrafyalar-da yaşayan Türk topluluklarının kültürel belleklerindeki imgeselliği; *Dede*

Korkut Kitabı'ndaki boyların içerdiği coğrafya ile tarihsellik bağı; Oğuzların federe yapısı, kolektif şuuru ve ebedî zevki, yaşantısı, töresi, inançları, birbirleriyle ya da düşmanlarıyla mücadeleleri, kadın-erkek-aile-evlilik ilişkileri, sosyal normları, iktisadi hayatları, savaş-barış-av pratikleri, giyim-kuşam tarzları, İslami ve Şamanist algıları, at-kopuz-alplık öğelerinin günlük hayata etkileri, tutsaklık-çocuksuzluk-ölüm gerçekliğine bakışları ve pek çok konu ayrıntılarıyla irdelenmiş; Dede Korkut boylarının yazıya geçirildiği yer ve tarih ile müstehsininin belirlenmesine de çalışılmıştır.

Dede Korkut boylarında adı geçen tarihî şahsiyetler ve kullanılan dil-den (kelimeler) hareketle (Bekki 2016:123) boyların yazıya geçirildiği yer ve tarih olarak V. V. Barthold XV. yüzyılın birinci yarısını, V. M. Jirmunskiy XV. yüzyılın ikinci yarısını düşünmekte (Köroğlu 1998: 19-23); Pertev Naili Boratav (1991: 134), Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Dönemi'ne (1453-1478); Muharrem Ergin (1989: 56), XV, yüzyılın ortalarına veya ikinci yarısına; Faruk Sümer (1959: 369) ise kesinlikle Azerbaycan'da ve XVI. yüzyılın ikinci yarısına; Halık Köroğlu (1998: 19-23), kitabın yazıya geçirildiği tarihin üst başlığı olan "Kitab-ı Dede Korkud"da gizli olduğunu ileri sürerek ebced hesabına göre 1482 yılına; Ettore Rossi (1952: 1-95), XVI. yüzyılın ortalarına ait olabileceğine (Şakiroğlu 1999: 192) işaret etmekte; Salahaddin Bekki (2016:123; 124) de boylarda geçen coğrafi yer isimlerinin boyların son şeklini aldığı ve yazıya geçirildiği yer olduğu görüşünden hareketle Orhan Şaik Gökyay'ın (2006:11) "*Akkoyunluların hüküm sürdüğü bugün Anadolu'nun sınırları içerisinde kalan Erzurum, Kars veya Bayburt dolaylarında kaleme alındıkları*" görüşüne katılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın on iki boyu kapsayan nüshası Berlin'de Dresden Kütüphanesinde; altı boyu kapsayan nüshası da Vatikan'dadır. Türkiye'de yapılan akademik ve popüler çalışmalarda çoğunlukla kaynak metin olarak kabul edilen *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshası, Dresden Kraliyet Kütüphanesine ne zaman, nasıl ve nereden gitmiştir? Bu konudaki görüşleri Mustafa Kaçalin "Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-namesi" (Kaçalin 2006) kitabında gündeme getirmektedir. Kitabın "Birkaç Söz" bölümüne "*Dede Korkut Kitabı'nın elde iki yazması var. Birincisi bugün Viyana'da bulunan Kutadgu Bilig'in Uygur harfli yazması gibi muhtemelen Tokat-Niksar'dan Almanya'nın Dresden (D.) şehrine götürülen 1585 yılından kalma yazmadır ki adı Kitab-ı Dedem Korkud ala lisan-ı Taife-i Oğuzandır. ...*" (s. 7) sözleriyle başlayan Kaçalin'in; *Dede Korkut Kitabı*'nın muhtemelen

Niksar ilçesinden götürüldüğü görüşünü ileri sürdüğü görülmektedir. Ancak bu soruların gündeme getirilmesi ve cevap arama çalışmalarının başlangıcı 1969 yılına ve Cahit Öztelli'ye dayanmaktadır. Öztelli (1969: 5333-5334) *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasının kapağındaki “*târih-i vefât-i Osman sene 993*” (1585) notundan hareketle nüshanın 1585 yılından önce yazılmış olduğu belirtmektedir. Osman ismini Padişah III. Murat Dönemi'nde yedi yıl kadar devam eden “Doğu Seferi”ne komuta eden Özdemiroğlu Osman Paşa ile özdeşleştiren Öztelli bu sefere çeşitli görevlerle katılanlar arasında tek tarihçi Âli'den de söz etmektedir. Âli, bu sefere orduya serdarlık eden Lala Mustafa Paşa ile katılmış, paşanın kâtipliğini yapmıştır. Bu arada Kafkas dağları ile Gilan, Şirvan, Gürcistan halklarının gelenek ve efsanelerini de toplamıştır. Öztelli'nin kanaatine göre *Dede Korkut Kitabı* bu sefer sırasında yazılmıştır. Bu kadar tarihçiden birisi bunu yapmış ya da yaptırmıştır. Bunların içinde en uygunu Âli'dir. Âli tarafından ileride yararlanılmak üzere Kars, Erzurum, Bayburt ve dolaylarında bir hikâyeciye söylettirilerek yazdırılmıştır. Çünkü Âli, gelenek ve efsaneleri toplamaya, bunları tarih kitaplarında anlatmaya meraklıdır -eseri *Künhülahbar*'da bunların pek çok örneği bulunmaktadır-. Âli, Tokat-Niksar'da bulunduğu yıl (1588-1589) Danişmend Gazi'nin savaşlarını anlattığı “*Mirkat-ül Cihad*” adlı eserini yazmıştır. Öztelli'nin yine üzerinde ısrarla durduğu “*Dresden nüshası Tokat'ta bulunmuştur. Niksar Tokat'ın ilçesidir. Âli Tokat'a da uğramış, belki kitabı ya da bir kısım kitapları herhangi bir sebeple burada kalmış veya sonradan Niksar'dan Tokat'a gelmiştir*” iddiası ilgi çekicidir.

Yorum ve değerlendirmeden öteye gitmeyen bu görüşe göre *Dede Korkut Kitabı*'nın Dresden nüshasının Tokat'ın Niksar ilçesinden 1585 yılında götürülüşüne dair iddia beraberinde başka soruları da akla getirmektedir: Kim ya da kimler tarafından nasıl ve ne şekilde götürülmüştür? Niksar'da kimden temin edilmiştir? Bu konu da sözlü ya da yazılı kaynaklarda bilgi var mıdır? Soruların cevapları bulunduğu anda açıklığa kavuşacak bu konu üzerinde çalışılmaya ihtiyaç vardır.

Sonuçta, iddia dayanaksız olsa da araştırma alanının zaman-mekân temeline daraltılarak odaklanılma kolaylığı getirmesi bağlamında önemlidir ve üzerinde hassasiyetle durulması gerekmektedir. Bunun için de yerel araştırmacılardan, bölgedeki üniversitelere ve Kültür ve Turizm Bakanlığına kadar pek çok kuruma sorumluluklar düşmektedir. Oryantalist sebep ve saiklerle elde edilerek Almanya'ya götürülmüş olabileceğini değerlen-

dirdiğimiz nüshanın yer aldığı Dresden Kütüphanesinde eserin kim tarafından, ne zaman ve ne şekilde kütüphaneye teslim edildiğine dair kayıtların bulunması kuvvetle muhtemeldir ve yetkililer tarafından kendilerine özgü nedenlerle açıklanmamış olabilir. Uluslararası ilişkiler çerçevesinde bölgedeki üniversiteler ile Kültür ve Turizm Bakanlığı bu konuda etkin çalışma yaparak sonuç alabilecekleri muhakkaktır. Böylece Türk kültürünün temel yazılı kaynağı olarak kabul edilen *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili bir sır perdesi daha aralanmış olacaktır.

Kaynaklar:

- Bekki, Salahaddin (2016), *Dede Korkut Kitabı Araştırmaları*, Elazığ: Manas Yayınevi.
- Boratav, Pertev Naili (1991), *Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar*, *Folklor ve Edebiyat Dergisi* (1982) II, İstanbul: Adam Yayınları.
- Diez, Heinrich von F. (1811-1815), *Denkwürdigkeiten von Asien in Künsten und Wissenschaften*, Berlin.
- Ergin, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı-I*, Ankara: TTK Basımevi.
- Flischer, Henricus Orthobius (1831), *Catalogus Codicum Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis*, Lipsiae [=Leipzig], s.12, [no. 86].
- Gökay, Orhan Şaik (2006), *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Kaçalın, Mustafa (2006), *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-namesi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Köroğlu, Halık (1998), “Kitab-ı Dede Korkud Ne zaman ve Kim Tarafından Yazılmıştır”, (Çev.:Süleyman Kayıpoğlu ve Bekir Oğuzbaşaran, *Dede Korkut Bilgi Şöleni (Van, 1 Nisan 1998) Bildiriler* (Haz.: Hüseyin Karadağ), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Nöldeke, Theoder (1859), *ZDMG*, c. XIII.
- Öztelli, Cahit (1969), *Dedem Korkut Üzerine Yeni Bazı Düşünce ve Görüşler*, İstanbul: *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, XII, 240, Temmuz 1969, s. 5331-5336
- Rossi, Ettore (1952), “*II. Kitab-ı Dede Qorqut*”, *Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oğuz*. Tradotti e annotati con “facsimile” del ms. Vat. Turco 102. Citta del Caticano, s. 1-95.
- Sümer, Faruk(1959), “Oğuzlara Ait Destani Mahiyetteki Eserler”, Ankara: *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Temmuz-Ağustos).
- Şakiroğlu, Mahmut (1999), *Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma “Ettore Rossi (1952:1-95) çevirisi”*, *Erdem Dergisi*, C:12, S: 34, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.